

Date: 9th September-2026

XIVA XONLIGI MUHAMMAD RAHIMXON I DAVRIDA

Yalgʻasheva Yulduz Jaxonovna

Oʻzbekiston milliy pedagogika universiteti
tarix fakulteti tarix yoʻnalishi II-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maʼlumki soʻnggi oʻrta asrlar davrining tariximiz uchun muhim jihati bu soʻzsiz 3 xonliklar davri. Buxoro, Qoʻqon kabi Xiva xonligi ayniqsa unda qoʻngʻirotlar sulolasi hukmdorlik paytida oʻrta Osiyoda muhim siyosiy oʻzgarishlar roʻy beradi. Bu davr nafaqat Rossiya tarafidan hududlarimizni bosib olinishi balki xonliklarning oʻzaro munosabatlari, davlat boshqaruvidagi islohatlari bilan ham ajralib turadi. Shunday ekan Xiva xoni Muhammad Rahimxon I ham xonlik iqtisodiyoti va mustahkamligini oshirish maqsadida bir qancha siyosiy islohatlar qiladi. Ushbu maqolada Muhammad Rahimxon I davri uning boshqaruvi davrida xiva xonligi toʻgʻrisida maʼlumotlar berib oʻtiladi.

Kalit soʻzlar: Qoʻngʻirotlar sulolasi, Muhammad Rahimxon I islohatlari, madaniyati, harbiy yurishlari, tariximizdagi oʻrni.

Аннотация: Как известно, важным аспектом истории позднего Средневековья является, безусловно, эпоха трёх ханств. Такие ханства, как Бухара, Коканд и особенно Хивинское ханство, при династии кунгратов стали ареной значительных политических изменений в Средней Азии. Этот период отличается не только завоеванием наших территорий со стороны России, но и взаимоотношениями между ханствами, а также реформами в управлении государством. В этом контексте хан Хивы Мухаммад Рахим-хан I провёл ряд политических реформ с целью укрепления экономики и устойчивости ханства. В данной статье будут представлены сведения о Хивинском ханстве в период правления Мухаммада Рахим-хана I.

Ключевые слова: династия кунгратов, реформы Мухаммада Рахим-хана I, культура, военные походы, роль в нашей истории

Annotation: It is well known that an important aspect of the late medieval period in our history is undoubtedly the era of the three khanates. The Khanates of Bukhara, Kokand, and especially Khiva — particularly during the reign of the Qongrat dynasty — witnessed significant political changes in Central Asia. This period is marked not only by the conquest of our territories by Russia, but also by the interrelations between the khanates and reforms in state governance. In this context, the Khan of Khiva, Muhammad Rahim Khan I, implemented a number of political reforms aimed at strengthening the khanate's economy and stability. This article provides information about the Khanate of Khiva during the rule of Muhammad Rahim Khan I.

Keywords: Qongrat dynasty, reforms of Muhammad Rahim Khan I, culture, military campaigns, role in our history

Xiva xonligiga 1512-yilda Elbarsxon tomonidan asos solingan boʻlsada, davlat Arab Muhammadxon (1602-1623) davrida rasman xonlik deb eʼlon qilinadi. Xonlikda 1512-1770-yillarda shayboniylar (arabshohiylar) va 1770-1920-yilgacha qoʻngʻirotlar sulolalari

Date: 9th September-2026

hukmronlik qilishadi. Qo'ng'irotlar sulolasi 1770-yilda hokimiyatni o'z qo'liga oladi. Dastlab ular davlatni "Inoq" mansabida boshqargan. Bu an'anaga 1804-1806-yillarda hukmronlik qilgan Eltuzar davrida chek qo'yiladi va u o'zini rasman xon deb e'lon qiladi. Eltuzar Buxoro-Xiva urushida halok bo'lganidan so'ng taxtga ukasi Muhammad Rahimxon keladi. Muhammad Rahimxon I (to'liq ismi Muhammad Rahimxon ibn Avaz inoq ibn Muhammad Amin inoq) (1775—1825) – o'zbeklarning qo'ng'irotlar sulolasidan Xiva xoni (1806—1825) davlat rivojida muhim bo'lgan o'zgarishlarni amalga oshiradi. Muhammad Rahimxon I bobosi Muhammad Amin inoq boshlagan Xiva xonligidagi xalqlarni birlashtirish ishini muvaffaqiyatli amalga oshirdi xususan, u xonlikka hech ham bo'ysunmaydigan orolbo'yi o'zbeklarini xonlikka qo'shib oladi. 1811-yilda esa ularni to'liq bo'ysundiradi. Turkman yovmutlarini xonlik yerlaridan haydab chiqaradi. Chegaralarni mustahkamlash uchun Muhammad Rahimxon 1808—1809-yillarda turkman – chovdurlar ustiga yurish qilgan. Chovdurlar Xiva xoni yurishlaridan keyin, asl vatani bo'lgan Mang'ishloqqa ko'chib o'tishga majbur bo'ladilar. 1812—1818-yillar davomida Sirdaryo bo'yi qozoqlari va Marvdagi turkmanlar ustiga yurish qilib, ularni xonlikka qo'shib olgan. Bu g'alabalar Xiva xonligining mavqeini mustahkamlab, uni mustaqil qudratli davlatga aylantirgan. 1823—1824-yillarda Buxoro amirligiga tegishli Qoqishtivon, Og'or va Poykand qal'alariga talonchilik yurishlari qilgan. Buxoro amiri Haydar bilan 1825-yilda sulh tuzgan. Muhammad Rahimxon I davrida Rossiya imperiyasi, Usmonlilar imperiyasi va Afg'oniston bilan diplomatik aloqalar o'rnatilgan. Afg'oniston bilan aloqalar ayniqsa do'stona munosabatda bo'lgan, chunki afg'on hukmdori Muhammadshoh (1809—1818) bir muddat Xivada surgunda yashagan. Keyinchalik u yana Afg'oniston hukmdori bo'ladi va xorazmlik savdogarlarga mamlakatda erkin savdo qilishiga ruxsat beradi. 1819—1820-yillarda rus elchisi N. Muravyov (1794—1866) Xivada bo'lib, u o'z sayohati haqida "esdaliklar" nomli kitob yozgan Uning ma'lumotlariga ko'ra, Xiva xonligining aholisi uch yuz ming kishini tashkil qilgan. Asosiy aholini o'zbeklar va turkmanlardan iborat bo'lgan. 1820 yilda A. F. Negri boshchiligidagi rus diplomatik missiyasi Xivaga tashrif buyuradi va Muhammad Rahimxon I qabulida bo'ladi. Muhammad Rahimxon I arab, fors tillarini bilgan. Ilm ahliga homiylik qilgan. Olim, shoir va donishmandlar bilan suhbatlar o'tkazib turgan. Rahimxon xonlik ma'naviy hayotiga ham alohida e'tibor bergan. Uning Munis Eltuzarxon davrida boshlangan „Firdavs-ul-iqbol“ asarini davom ettirishga sharoit yaratib bergan. 1813-yil Munisga „Ravzat-us safo“ asarini tarjimasini topshirgan. Mamlakatda bir qancha kanallar qazdirib obodonlashtirishga e'tibor bergan. Arkda zarbxona tashkil qilib, oltin va kumush tangalar chiqargan. Muhammad Rahimxon I mamlakatda ichkilik va bangilikni ta'qiqlangan. Bu qoidani buzgan kishining og'zi qulog'igacha kesilishi to'g'risida farmon chiqargan. Xivada bir qancha madrasa va masjidlar qurilgan. Ular qatoriga Qutlug'murod Inoq madrasasi, Bog'bonli masjidi va boshqalar kiradi. Bojxona va boshqa muassasalar ishga tushgan 1815-yilda Muhammad Rahimxon buyrug'i bilan bosma naqshli kumush bilan qoplangan yangi taxt yasaladi. Hozirda u Moskvadagi muzeylardan birida saqlanadi. Rahimxonning davlat boshqaruvidagi islohatlari maqtashga arzigulik bo'lib, u saroydagi 360 amaldorlar sonini, 100 nafarga tushuradi. Uning davrida ilk bor uch

Date: 9th September-2026

xonliklar ichida birinchi bo'lib katta va kichik kengashlar faoliyat ko'rsata boshlaydi. Katta kengash ishiga bevosita xonning o'zi, kichikka esa otaliq rahbarlik qilgan. Kichik kengash kundalik joriy masalalarni ko'rgan va hal qilgan.

Muhammad Rahimxon 1825-yilda vafot etadi va Pahlavon Mahmud maqbarasiga dafn etiladi. Rahimxon siyosiy vaziyat keskinlashgan, Rus imperiyasi o'rta osiyoni bosib olishga tayyorgarlik ko'rayotgan, xonliklar o'zaro urshayotgan bir pallada siyosat maydoniga chiqdi. Uning davrida xiva gullab-yashnadi, ma'naviy muhit shakllandi, xonlik iqtisodiyoti tartibga solindi va bir qancha davlatlar bilan savdo va tashqi aloqalar olib bordi. Muhammad Rahimxon I ni tariximizdagi o'rni va roli munosib baholanishi kerak, davlatni mustaqilligini saqlab qolish maqsadida hech narsadan qo'rqmay dalil tura bilgani, ilm-fanni qo'llab quvvatlagani, bunyodkorlik va obodonchilik ishlari bilan shuningdek, mamlakatda ichimlikni ta'qiqlagani bilan mashur eslanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N. Norqulov "8-sinf O'zbekiston tarixi" 2019
2. T. Salimov "O'zbekiston tarixi"
3. A.Zamonov "O'zbekiston tarixi"
4. wikipedia